
BELEŠKA UZ OVAJ IZBOR

DEJAN ILIĆ

Bio bi u najmanju ruku nesmotren pokušaj da se kao reprezentativni opravdaju tekstovi koji se ovim izborom nude čitaocu, a zapravo čine tek kap u moru literature o obrazovanju. Istaći da je reč o autorima koji već više decenija važe, ako ne za najpromišljenije i najoriginalnije, a onda sigurno za najuticajnije teoretičare i praktičare u sferi obrazovanja bilo bi u redu samo na prvi pogled. Nedostaje nam ovde, na primer, Paulo Freire, možda najvažniji zagovornik i svakako rodonačelnik kritičke pedagogije, ili, ako hoćete, obrazovanja za ugnjetene.

Ni heterogenost selekcije ne ide nam u prilog. Istina, mogli bismo reći da smo ovim tekstovima želeli da predstavimo širok raspon obrazovne misli, od filozofije do sociologije obrazovanja, kao i da damo najgrublje obrise njenog istorijskog razvoja. Ali, od prikazivanja te slike možda bi doslednije bilo da smo se opredelili za jednu podoblast, možda baš kritičku pedagogiju. Mogli smo odabrati tekstove koji ilustruju osnovne stavove i neslaganja unutar te uže oblasti. Jedna takva odluka bila bi primerenija i s obzirom na prostor koji nam je na raspolaganju.

U čemu je onda stvar, zašto smo napravili baš ovaj izbor? Ima više razloga i oni se mogu grubo podeliti u dve grupe. Prvu čine razlozi vezani za kontekst u kome se ovi tekstovi pojavljuju. U drugoj grupi su razlozi koji se tiču same teme, obrazovanja samog po sebi.

Naš je utisak da u Srbiji nema dovoljno ni prevedene ni domaće literature koja se bavi obrazovanjem u načelu. Kad to kažemo, najmanje nam je na umu da obezvedimo knjige objavljene u Biblioteci XX vek i Nolitovoj ediciji Sazvežđa. Pored Basila Bernsteina, Jeana Piageta i drugih važnih autora koji su tu objavljeni, na srpski je prevedeno i za 20. stoleće verovatno ključno delo o obrazovanju Johna Deweyja *Democracy and Education*. A opet, u proteklih

dvadesetak godina sistematsko prevođenje literature o obrazovanju, ako ga je ranije i bilo, zamrlo je, iz sasvim razumljivih razloga.

Upravo ti razlozi nalažu da se obrazovanjem danas i ovde bavimo više nego ikada pre. Tranzicija kroz koju prolazi srpsko društvo suštinski je određena socijalističkim nasleđem jugoslovenske savezne države, njenim raspadom, ratovima za njene teritorije i materijalna bogatstva, te masovnim zločinima koje su sistematski činile srpske snage u ime srpstva. Sam po sebi, proces tranzicije je složen, višesmislen, neizvestan i u svom vrednosnom aspektu krajnje problematičan. No, u slučaju Srbije, upravo taj vrednosni aspekt, s obzirom na događaje iz nedavne prošlosti, mora biti najmanje sporan i mora ukazivati u kom vrednosnom pravcu treba da se kreće transformacija društva. U toj transformaciji obrazovanje u najopštijem smislu mora imati jednu od ključnih uloga.

Naravno, u tom najopštijem smislu o obrazovanju se ovde više gotovo i ne govori. Obrazovanje je u Srbiji samo još predmet interesovanja stručnjaka, koji se ne obraćaju javnosti nego razgovaraju, kada uopšte razgovaraju, isključivo između sebe. Kada ipak stigne do šire javnosti, obrazovanje se pominje gotovo isključivo u vezi sa platama ili nesrećnim bodovima za evaluaciju nastavnika ili upis studenata u narednu godinu studija. Nešto ređe, ali opet na nesreću, pominje se ono i u vezi sa načelno, a u biti nejasno shvaćenim zahtevima tržišta. Sve je u tome pogrešno.

Tekstovi u ovom izboru nedvosmisleno pokazuju da je pre i posle svega obrazovanje javna stvar, i o njemu se moraju voditi razgovori koji daleko nadilaze okvire takozvane

stručne javnosti. Smisleni razgovor o obrazovanju podrazumeva da se pre svega odgovori na pitanja u kakvom društvu želimo da živimo, na kakvim vrednostima to društvo treba da se zasniva i, konačno, kakva je uloga obrazovanja u formiranju i održavanju tih vrednosti i tog društva. Takav se razgovor u Srbiji nije vodio čak ni kada je 2009. usvojen novi zakon o obrazovanju.

U tesnoj vezi sa tim je i stav koji je jasno artikulisan u ovim tekstovima: obrazovanje mora biti izvan domašaja tržišta. Kretanja na tržištu ne smeju suštinski uticati na oblike i sadržaj obrazovanja. Sasvim pojednostavljeno, obrazovanje mora biti nadređeno tržištu, iako danas dominira suprotan stav. Treba sebi jasno predstaviti situaciju u kojoj tržište oblikuje društvo, dakle treba se samo osvrnuti oko sebe, pa uvideti da je potreba da se obrazovanje izmakne uticaju tržišta gotovo samorazumljiva.

Tekstovi u ovom izboru pokazuju i kako se obrazovanje efikasno zloupotrebljava za održavanje postojećih odnosa moći ili za nametanje volje jačeg, pri čemu se jači najčešće razume u nekom tržišnom smislu, u smislu posedovanja ili polaganja prava na društveno bogatstvo. Dakle, i kada se jasno postave pitanja u vezi sa svrhama obrazovanja, pa i kada se na ta pitanja daju jasni i prihvatljivi odgovori, obrazovanje ipak može postati i uglavnom jeste instrument za sprovođenje ili nametanje volje jačeg. Zapitajmo se kako onda stoje stvari u Srbiji, gde se ta pitanja u javnoj sferi mahom ne postavljaju, to jest postavljaju ih i na njih odgovaraju pojedinci i grupe čije je doseg u javnoj i političkoj sferi strogo ograničen.

Jasno je da obrazovanje ima središnji značaj za funkcionisanje društva. Takođe je jasno da razgovor o obrazovanju ima smisla ako, i samo ako, ispunjava sledeće uslove:

1. *Razgovor o obrazovanju mora se ticati konkretnog konteksta.* Taj kontekst čine tekuće prilike u društvu i prošlost koja im je prethodila i oblikovala ih. Taj uslov moraju ispuniti i razgovori o obrazovanju u Srbiji.

2. *Razgovori o obrazovanju moraju se voditi sa eksplicitno određenih vrednosnih stanovišta.* Vrednosni sudovi moraju se odnositi i na ocenu postojećeg stanja i njegove predistorije, i na vizije koje se postavljaju kao normativni okvir za željene promene društva. Nema razgovora o obrazovanju bez izricanja jasnih moralnih ocena. Tako se mora govoriti i o obrazovanju u Srbiji.

3. *Obrazovanje je uvek u suštinskoj i neraskidivoj vezi sa odlukom o tome kako ćemo živeti zajedno.* Da bismo to odlučili, moramo jasno reći ko smo to "mi". Svi tekstovi u ovom izboru daju jasan, kontekstom određen odgovor i na to pitanje. S druge strane, to je možda jedino pitanje na koje je i Srbija već dala odgovor. Posledice tog odgovora videli smo u poslednjoj deceniji 20. veka. Posledice tog odgovora i danas bitno sužavaju opcije za transformaciju Srbije. Rasprava o mogućem drugačijem odgovoru i dalje je pod tabuom u Srbiji.

Iz svih tih razloga jasno je zašto bi izbor koji sledi mogao biti važan za razgovore o obrazovanju u Srbiji.

* * *

Uz ovaj izbor objavljujemo i "Deklaraciju o znanosti i visokom obrazovanju" sindikata Akademski solidarnost iz Hrvatske, koji sada već više godina vrši pritisak na vlasti u toj državi da se donesu zakoni koji bi visoko obrazovanje i naučni rad zaštitili od pogubnih uticaja tržišta: zakoni, dakle, koji bi uspostavili ravnotežu između tržišne i obrazovne društvene sfere. Smatrali smo da je dobro da uz izbor prevedenih tekstova koji se odnose na kontekste koji su nam delimično tuđi imamo i primer promišljene akademske aktivnosti unutar konteksta koji nam je i blizak i dobro poznat.

* * *

Jedan od urednika *Reči* dao je sledeći komentar na ovaj izbor: "Preživeli smo feminizam, tranziciju pravdu, preživeli smo i obrazovanje." Šta god da je hteo time da kaže, iz moje perspektive dao je dobru ocenu o zajedničkom uredničkom radu u *Reči*. S jedne strane, *Reč* se suštinski zanima za sve one teorije i pravce mišljenja čiji je predmet promena društva zasnovana na idejama pravde i slobodarstva. U svemu tome, s druge strane, *Reč* i dalje dosledno ostaje časopis za književnost. To se jasno vidi i u tekstovima u ovom izboru.